

Forskerne med de mest salgbare kompetencer bliver konsulenter i stedet for forskere. De bliver højt skattede medarbejdere, fordi de kan tjene penge. Men deres personlige grundforskningsindsats og meritering vil stå i stampe, fordi deres tid vil gå med at løse opgaver.

FOTO: BAM

Konsulent eller forsker?

Af Jørgen Øllgaard

* »Det er meningsløst at lave en sondring mellem grundforskning, strategisk forskning og anvendt forskning. Det er meget mere relevant at kategorisere i god og dårlig forskning ...« Citatet kan tillægges flere fremtrædende forskningsadministrative modernister. For dem er sondringen uhensigtsmæssig af flere grunde. Dels fordi de mener, at forskning i videnssamfundet skifter karakter, så den foregår mange steder (med flere aktører og ikke kun på universitetet). Dels fordi den er tværfaglig, så den samtidig har grundvidenskabelige og anvendelsesorienterede træk. Og dels fordi forskningens finansieringsformer og –kilder skal være fleksible og ikke på forhånd skal rubriceres i bestemte kasser.

De er modernister, og opfatter sig som reformatorer af en klassisk, idealistisk videnskabsforståelse, hvor grundforskning udgør basis for en ideelt interessefri bedrivelse af videnskab. I den moderne vidensøkonomi må man derimod erkende og forholde sig til videnskabens nye relationer som et forgrenet netværk, som John Ziman siger i 'Real Science'. Det lyder såmænd meget besnærende, men der må alligevel være gode grunde til at holde fast i nogle traditionelle sondringer, for eksempel mellem grundforskning, strategisk forskning og anvendt forskning.

Basisbevillinger og eksterne penge

Der er nemlig en vigtig relation mellem sondringen og det flerstrengede finansieringssystem. Den interne streng er basismidlerne til forskning via finansloven, som skal understøtte den langsigtede kundskabsudvikling og sikre, at forskere har en betydelig uafhængighed, hvad angår valg af forskningsopgaver. Den eksterne streng er midler fra forskningsråd, fonde, offentlige og private virksomheder. Det kan være penge til programforskning, særprojekter, rekvirerede konsulentopgaver eller lignende (Danmarks Forskningsråds årsrapport 1999).

Der er således en sammenhæng mellem bevillingsøkonomien og forskningsform. Tankegangen bag basisbevillingerne er at sikre den enkelte forskers mulighed for at stille krav om opretholdelse af sin faglige basis og sin forskningsfrihed. Hvis man udvander sondringen mellem de forskellige former for forskning – gennem nysprog som DPU's 'grundlagsforskning' – risikerer forskerne at komme ind på en glidebane, hvor de forskellige former gøres lige gyldige. Der kan således bedrives grundforskning, når man løser eksternt rekvirerede eller sponserede opgaver for eksterne midler. Hermed overses et af sektorforskningens og sektor-

Danmarks Pædagogiske Universitets forskningsøkonomi er et stykke moderne forskningspolitik: Der stilles stigende krav til det moderne universitet om at tjene penge ude i byen på rekvirerede opgaver, fondspenge og sponsorer. Men budgetforventningerne opfyldes kun trekvart, og det sætter systemet under pres – og åbner op for nogle uheldige scenarier for DPU's forskningstrategi og for forskerne

forskernes største problemer: At man for sjældent får mulighed (tid og penge) til at transformere empirien fra de rekvirerede opgaver til basisvidenskab. Der er en oplagt fare for et pædagogisk universitet, hvis grænsen mellem det sponserede konsulentarbejde og den egentlige grundforskning udviskes (terminologisk) for herved risikerer man faglig udvanding, hvis økonomien kommer under pres.

DPU og DTU med mest anvendelsesrelation

Det var ikke tilfældigt, at Danmarks Pædagogiske Universitet (foråret 2000) og Danmarks Tekniske Universitet (december 2000) var de første danske universiteter, der fik indført nye styrelsesformer med bestyrelser og udpegede ledelser. De pædagogiske og tekniske områder er nemlig også de videnskaber, som er tættest på praksis og anvendelse. Det er derfor også de videnskaber, som står under størst pres for at gøre op med de traditionelle sondringer og ændre forskningsbegrebet.

DTU er rettet mod teknikens praksis og mod tilknytning til den private sektor i erhvervslivet. I lovbemærkningerne hedder det da også, at det er 'et erhvervsrettet universitet'. Som den nye bestyrelse fortolker det 'skal DTU forberede de studerende til erhvervslivets funktioner ... udføre forskning, som er relevant og vigtig for samfundets teknologiske og erhvervmæssige udvikling og være opmærksom på, hvilke grundforsknings-, forsknings- og udviklingsmæssige resultater, der vil kunne omsættes til produkter, koncepter og/eller videnbaserede virksomheder' (interimbestyrelsen, december 2000).

DPU's felt er pædagogikken og omegn – og dermed primært den offentlige sektor. Selv om DPU's etablering delvist skete som et opgør med Danmarks Lærerhøjskoles traditionelle tilknytning til folkeskolen, så er det fortsat en professionsrettet læreanstalt, der i høj grad retter sig mod de mellemlange videregående uddannelser (heraf også CVU-konstruktionen). Oprettelsen markerer et forsøg på i højere grad at kvalificere den pædagogiske uddannelse og forskning i Danmark, men der vil også være kræfter, som modvirker denne bevægelse.

I forsøget på at indkredse DPU's forskningsopgaver vil stærke kræfter uden for academia stille spørgsmål ved nødvendigheden af denne akademisering af pædagogikken! Er det virkelig nødvendigt at gøre en videnskab ud af det at lære; var det ikke mest hensigtsmæssigt at uddanne folk til de nødvendige professioner uden denne unødvendige overbygning! Disse kredse vil i tale repræsentere

en traditionel forestilling om det pædagogiske område, men en del af dem – politikere, embedsmænd, kommunerepræsentanter og andre aftagere – vil samtidig i praksis repræsentere en rationalitet, som vil søge at målrette og anvendelsesorientere institutionen og forskningen.

Instrumentel forståelse af forskningen

I praksis vil der således være institutioner, der først og fremmest forstår DPU's forskningsside som et udvidet sektorforskningsinstitut: DPU's opgave er at stå til rådighed som sagkyndige inden for det pædagogiske felt og at påtage sig sponserede eller rekvirerede opgaver: At kortlægge, evaluere, effektmåle, kvalitets sikre, bedømme, vurdere aktivitet osv. – alt sammen nødvendige opgaver for kommuner, KL og Amdsrådsforeningen, Socialministeriet med flere.

Disse kræfter har en 'instrumentel' forståelse af forskningen. Med udgangspunkt i en tankegang om 'value-for-money' skal forskningen udnyttes og styres i retning mod en højere grad af samfundsnytte og –relevans. Forskning er et middel, og derfor må den udnyttes og styres mod områder af væsentlig økonomisk og samfundsmæssig betydning. I bedste fald skal forskningen således rette sig mod direkte anvendelse. Forskningen er blevet et middel frem for et mål i sig selv.

Bag disse bestræbelser ligger et økonomisk rationale. Der er i Folketinget stigende krav om retfærdiggørelse af initiativer ud fra, hvad der opfattes som legitimt og ansvarligt i forhold til samfundsøkonomien. Det får i stigende grad betydning for, hvilke budgetspørgsmål, der kan komme på dagsordenen.

Pengemangel som forskningsstyring

Universiteterne er i stigende grad sat under økonomisk pres. Dels er der indført STÅ'er (studentertaksametre). Og dels er optaget til universiteterne systematisk øget, uden at lærerressourcerne er fulgt med. Endelig er basisbevillingerne til forskning blevet udhulet efter 1998. Eventuelle merbevillinger til forskning blev fra starten af halvfemserne i stadig stigende grad omlagt til 'cigarkasser' – målrettede program-, pulje- og rådsbevillinger – det vil sige politisk øremærkede til bestemte forskningsområder.

Den almindelige forklaring på den udvikling hedder, at universiteterne skal effektivisere (spare) ligesom andre offentlige områder. Men politikernes motiver ►

- ▶ kan være langt mere udspekulerede og kyniske: Måske er underfinansiering simpelthen en måde at tvinge universiteterne sammen med eksterne interessenter og knytte dem tættere til en anvendelsesorientering?

Uanset hvorvidt det er en simpel besparelse, en effektivitetsbestræbelse eller en kynisk politisk strategi – eller alle tre ting – så er virkningen den samme: Underfinansieringen virker som en styringsmekanisme, hvor universiteter og institutter tvinges mod markedsførelse, kommercialisering og partnerskab med den private sektor.

DPU-bestyrelsens optimistiske budget

DPU var delvis et produkt af denne nye trend i forskningspolitikken og bestyrelsen var uden tvivl under pres, da den skulle udarbejde institutionens første budget i november 2000. Bestyrelsen opstillede da også meget ambitiøse mål for de eksterne indtægter: 34 mio. kroner i 2001 – svarende til at hver af de 100 fuldtidsansatte videnskabelige medarbejdere skulle indtjene gennemsnitligt 350.000 kr. i 2001. Målet var samlet at hente 24+10 millioner kroner på henholdsvis tilskudsfinansieret forskning (fondsmidler m.m.) og rekvireret forskning (kontraktforskning, bestillingsopgaver m.m.). Det mål har vist sig vel optimistisk, idet DPU-forskningen kun har formået at hente tre fjerdedele af det budgetterede ind i år. Budgettet for 2002 skyder måske endnu mere over målet. Her er bestyrelsens ambitionsniveau vokset til 30+12 mio. kr. i ekstern indtjening.

Budgetteringen var ikke baseret på en egentlig markedsanalyse af behovet hos potentielle pædagogiske kunder. Mens bestyrelsens forventninger var at ca. 33 pct. af de samlede forskningsindtægter skulle komme fra eksterne kilder, så fortæller Analyseinstitut for Forskningsstatistikker, at humaniora og samfundsvidenskaber på universiteterne kun er i stand til at hente 20-25 pct. af deres indtægter ude i byen. Derimod er de hårdere videnskaber bedre i stand til at tiltrække eksterne penge. Teknisk videnskab henter således over 40 pct. og på DTU budgetteres med, at halvdelen af forskningsmidlerne skal hentes fra eksterne kilder.

Bestyrelsen havde formentlig flere motiver bag de store budgetforventninger:

- Et budgetmæssigt hensyn. Når man anlagde et højt fagligt ambitionsniveau for den nye institution, så måtte dette også afspejles i en ekspansion og udvikling i budgettet. Men da basisindtægterne (via de årlige finanslove) ligger til et brat fald (med 10 pct.) mellem 2002-2003, måtte der kompenseres i indtægtsbudgettet et andet sted. Og underfinansieringen kunne alene fyldes ud gennem eksterne indtægter.

- En politisk hensigt: At bestyrelsen måske nok var klar over realiteten – at de forventede basisbevillinger ville være for små – men at overbudgettering ville være et signal til de bevilgende myndigheder om, at DPU's nye ledelse skam havde forstået de nye tiders krav til egenindtjening.

- En management-hensigt: At fremme den interne management ved en større tilknytning til markedet.

Usikre eksterne indtægter i fremtiden

Udsigterne til større eksterne indtægter er usikre og tvivlsomme. De generelle finanspolitiske stramninger kan kommunalt betyde, at der bliver færre rekvirerede opgaver. Og den pædagogiske og uddannelsesmæssige sektor står ikke øverst på prioriteringslisten. Grundlæggende bliver de offentlige forskningsbevillinger udsat for nedskæringer i disse år (på finansloven). Især forskningsrådene har udsigt til et mærkbart fald i de kommende år, fordi udløbne programmer ikke bliver erstattet. I den forstand er det af mindre betydning, at politikerne angiveligt gør op med den såkaldte 'cigarkasse-politik', hvor politikerne i stigende grad i 90'erne formulerede specifikke forskningsprogrammer på udvalgte områder. Endelig skal man ikke være blind for, at en strammere finanspolitik kan betyde prioriteringer til fordel for de hårdere videnskaber (teknik og naturvidenskab) frem for de bløde (samfundsvidenskab og humaniora). Således viser det foreløbige offentlige forskningsbudget for 2002 nogle markante udviklingstræk for forskning i nedskæringstider:

Opgøres der på forskningsfelter falder det i øjnene, at forskning i sociale forhold, uddannelse og arbejdsbetingelser står for den største tilbagegang (13-24 pct.), når man går tæt på regeringens finanslovsforslag for 2001 (fra september 2000). Det er netop nogle af DPU's centrale forskningsfelter. Tendensen viser sig også, når der opgøres på fordelingen af grundforskningsmidler mellem hovedområderne. Her sker der tilsyneladende en omflytning af midler 2001-2002. Når der sker en hård prioritering af de marginale midler kommer det især teknik, naturvidenskab og sundhedsvidenskab til gode (+12 pct.), mens humaniora (+6 pct.) og især samfundsvidenskab (+4 pct.) kommer mindst til fadet. Dog med det forbehold at disse markante udviklingstræk i nogen grad kan være resultatet af ændrede opgørelsesmetoder.

Flere kompromiser i jagten på forskningspenge

Det kan forudses, at DPU i 2002 ikke lever op til den forventede eksterne indtægt på 42 millioner. Hvis der kommer til at mangle for eksempel 10 mio. kan der opstilles flere scenarier for konsekvenserne: De kvalitative konsekvenser vil blive, at ekspansionsstrategien med ca. 10 nyansættelser i 2002 må sættes i bero. Det vil begrænse mulighederne for at opfylde nogle af DPU's succeskriterier: Uddannelser på højeste niveau og af international kvalitet samt forskning på højeste niveau i international målestok.

De forskningsfaglige prioriteringer kan også komme under pres: Forskningschefen og -lederne vil i jagten på penge i højere grad være villige til at gå på kompromis med universitetets kerneområder. I dag hedder det ideelt, at det gen-

Jørgen Øllgaard er sociolog og journalist.

nemgængende kriterium for udvælgelse af forskningsprojekter er et relevanskriterium, idet sponsorerede forskningsprojekter skal være relevante i forhold til universiteternes forskningsprofil og i overensstemmelse med den opstillede forskningsplan. Pengemangel kan betyde, at man i højere grad vil byde ind på opgaver i randområderne af sine kompetencer. Samtidig bliver man også mere påvirkelig over for at gå på kompromis med de betingelser, der sættes ved indgåelse af kontrakter. Man kan blive nødt til at acceptere en mindre overhead-dækning end der egentlig burde følge med. Man kan blive nødt til at finde sig i mere eller mindre underforståede krav om indlejring af forskningsprogrammer, det vil sige, at når den eksterne finansiering udløber går man ud fra, at DPU af de almindelige basismidler finansierer en fortsættelse.

Endelig er der problemet med underfinansiering af visse uddannelsesområder. Hvis taksameterindtægterne ikke dækker de faktiske udgifter til gennemførelse af undervisning, må pengene nødvendigvis hentes andre steder fra, for eksempel fra forskningsbevillingen. På disse områder indtager DPU imidlertid ingen særstilling. Også de andre universiteter lever med de samme vilkår med underbudgettering. Men DPU adskiller sig måske fra de øvrige universiteter – som også mangler basismidler – ved at være en nyetableret institution på godt og ondt, men måske på ondt, fordi man er lanceret med store ambitioner og med ekstra store krav til at legitimere universitetets berettigelse i omverdenen. Eneste vej ud af den klemme er flere basismidler til forskning, hvis institutionen skal leve op til både de interne ambitioner og til de eksterne krav om at påtage sig den brede opgaveportefølje (uddannelse, forskning, efter-/videreuddannelse, CVU-service-ring med mere).

... og konsekvenserne for forskerne

Der kan opstilles forskellige scenarier for konsekvenserne for den enkelte DPU-forsker, når der fattes forskningsmidler. Med det udmeldte mål på 350.000 kr. pr. forsker er der opstillet et succeskriterium, som er særdeles kontant – om ikke for den enkelte forsker så for det enkelte institut. I praksis vil der være et betydeligt pres på institutlederne til at legitimere sig ved i så høj grad som muligt at leve op til målsætningen. Og dette pres vil forplante sig som management og til den enkelte forsker.

Der kan også opstå en arbejdsdeling mellem medarbejderne: Forskerne med de mest salgbare kompetencer bliver konsulenter i stedet for forskere – i sektorforskningen er denne skelnen mellem medarbejderne formaliseret i titlerne forskningsrådgiver og seniorrådgiver. De bliver højt skattede medarbejdere, fordi de kan tjene penge. Men deres personlige grundforskningsindsats og meritering vil stå i stampe, fordi deres tid vil gå med at løse opgaver. Og når de bagefter så skal kvalificere deres rekvirerede opgaver til 'grundlagsforskning' – som det hedder i DPU-sprog – er der desværre ikke tid eller penge til det. Alt andet lige vil det

gå ud over den frie og uafhængige forskning – 'den kritiske masse'.

Som en del af beskrivelsen af den enkelte medarbejder har DPU opstillet en tredjedelsmodel: Set over en årrække skal den enkelte medarbejders arbejdstid i gennemsnit fordele sig over tre dimensioner: Undervisning, pålagt forskning og suveræn forskning. Denne model beskriver såvel pligter som rettigheder. For at den i praksis kan virke som et værn mod forvriddning af den enkelte vip'ers arbejde er det dog nødvendigt at aftale indarbejdede alarmsignaler, hvis en medarbejder over en længere periode pålægges ensidige opgaver, for eksempel en stor undervisningsbyrde. Og så må der laves en nærmere præcisering af tidsperioden, som arbejdstiden skal opgøres over (3-4-5 år?).

Samtidig må man – og her er jeg tilbage i indledningen – være varsomme med nysprog, så der ikke sker en udvanding af de enkelte forskningsformer. Hvis der sker en mudring af 'den pålagte forskning' og 'den suveræne forskning' kan der opstå en praksis, så den første (sponsorerede) opgave automatisk forpligter den anden (selvdisponerede) forskning. Eller hvor forskningsledelsen først kan pålægge en forsker en sponseret opgave for derefter at kræve, at den gøres til genstand for grundlagsforskning. Og hermed er jeg tilbage ved min indgang: At i det tilfælde, hvor forskeren ikke kan holde fast i at det suveræne forskningsarbejde tilhører kategorien 'grundforskning' risikerer forpligtelsen og retten hertil at erodere.

Hvad så denne 'grundforskning' består i på et pædagogisk universitet, er så et helt andet spørgsmål, som jeg ikke skal gøre mig klog på. ▲